

Геннадій МАХОРІН

ЖИТТЯ – ЗА СВОБОДУ УКРАЇНИ

Геннадій МАХОРІН

ЖИТТЯ – ЗА СВОБОДУ УКРАЇНИ

*До 64-річчя з часу трагічних подій Другого Зимового
паходу українських воїнів на Київщині*

Київ: «Ліра»

Житомир
ПП "Рута"
Видавництво "Волинь"
2005

63.3 (4Укр-400) 615

В(СА) 24 кр.

Б 23429

М 26

ББК 63.3 (4Укр-400)

М 47

МАХОРІН Г. А. Життя — на славу України / Г. А. Махорін.
— Житомир: ПП "Три", Вид-во "Воля", 2005. — 20 с.

ISBN 966-8039-48-4

Рецензенти:

Лавренко Микола Іванович — доктор історичних наук, професор Житомирського інституту підприємства і суспільних технологій;

Патисяк Петро Іванович — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету ім. Івана Франка;

Копія

Варіант присвячується 84-й річниці з часу загибелі героїв Другого Зимового походу. Розповідається про підготовку і проведення походу та його трагічні завершення в селі Базар на Житомирщині.

Розрахований на широку коло читачів, учнів, студентів, вчителів.

1012/45

Житомирська обласна
бібліотека ім. М. Коцюбинського
вул. Шевченка, 10
41000 Житомир

© Махорін Г. А., 2005

© ПП "Воля" "Воля", видання, 2005

ПОХІД У ВІЧНІСТЬ

Ця сумна подія з історії визвольних змагань нашого народу ось вже вісімдесят чотири роки відома як "Богарська трагедія". Щоправда, слова "відома" і "трагедія" не стосувалися "якось" п'ятдесяті мільйони українців, яким за радянських часів шкідливо було знати серед багатьох інших і про правду сторінку своєї власної історії. Тому, на жаль, у свідомості більшості тогочасних жителів України Григорій Котовський був Героєм, а Юрій Тютюнник – "бандитом"... Хоча, саме за наказом "героя" й була розстріляна 339 осіб (бросили) полонених українських воїнів Тютюнника, які прийшли до своєї України з однією метою – повалення в рідній країні радянської влади і утвердження її як незалежної держави.

Хто зна, чи не жили б ми ще з тих часів, як решта цивілізованих європейських країн? Або не втратили стільки часу, стільки краплин синів України задля сумнівного більшовицького експерименту, що забагато років відкинув нас від решти своїх сусідів по Європі? Скільки марно втрачено часу, скропленого кров'ю мільйона українців!

Коли замучених і затвердженних воїнів-українців поклали над викопаною ямою, їм оголосили: хто замить про ваття і присягне вступити до лав більшовників, буде помилуваний. А у відповідь на це полковник Митрофан Кузьменко звернувся до селян, яких зігнали на показовий розстріл: "Народе український! Слухай голосу вірних синів! Ти колись віддячиш за нас. Хай живи..." – і королю куля завалила Героя в могилу. "Ще не вмерла Україно", – залунав спів, який, немов порубані сокирою свіжозелені паростки калани, потонув у відчайдушній стрілянні вогнів...

Але повстала невігласна, кална овска, піднялася і знову завила на рідній землі, а, головне – у свідомості мільйонів українців, в їх серцях і душах! 26 серпня 2000 року у селі Базар Народницького району відбулося довгоочікуване дійство. На площі 359 Героїв було відкрито гідний спомин і пам'яті борців за волю і незалежність України пам'ятник, у чому житомирцям відчутно допомогли Об'єднання колишніх воєнків Українців у Великій Британії на чолі зі Святославом Фостунов та фундація ім. Симона Петлюри на чолі з Миколою Сидоренком. Їх зустріччями за прохотом житомирського архітектора Олександра Бориса постав на нашій багатостраждальній землі достойний героїчного часу спомин України монумент.

На тому святі були представлені майже з усіх областей України та закордону, були відоміальні представники Житомирської обласдержадміністрації, а от з Києва не було жодної "державної людини", прощаймош!...

Тоді, на святі, подійкували, що попередні заводу терміново забрали біст Леніна, що стоєт біля Базарської школи, де мали обідати учасники урочистостей. Зник він і на дорозі до Базару – в містечку Потіївці. Хіба ж це не символічно! І відбувається це там, де і владється справжній український дух.

Відтоді минуло лише п'ять років. Але "помаранчева революція" засвідчила: дух українського народу з часів Базарської трагедії – не послабшав, а, навпаки – зміцнів, особливо – останнім часом. Стож, передсмертні слова полковника Кульмонта, сказані ним перед Базарською могилою, підтверджуються сьогоднішнім!

Слава Героїв, які віддали своє життя за волю, незалежну Україну, достойно пошанована. І поява цієї невеличкої брошури за сприяння голови Житомирської обласної державної адміністрації Павла Івановича Жебрівського, теж тому свідчення.

Георгій Мокрицький,
Головний редактор-директор
житомирського громадського видавництва "Воля",
житомирський журналіст України,
почесний член Всеукраїнської Співки артистів

1. Передумови походу

Спільний польсько-український виступ проти більшовицьких військ у 1920 році, спочатку досить успішний, закінчився для української сторони невдачею. Польща замирилася з Радянською Росією 12 жовтня 1920 року і війська УНР залишилися сам-на-сам із супротивником. Довгий час продовжували боротьбу на території Волині, але через те, що сили були явно нерівні, вирішили відійти на захід. 21 листопада 1920 року Армія УНР перейшла р. Збруч на польську територію. Польська влада наказала дати зброю. Але бойову організацію Армія УНР зберегла у непорушності. Про це дбала Головний Штаб Армія УНР С.Петлюра і генерал-поручник М.Овкленкович-Павленко, начальник штабу, заборонивши розпускати будь-які військові підрозділи "з метою організації відомою роботи для повернення на Україну". Але потрібно було ще одержати на це згоду польської влади. 123 листопада 1920 року С.Петлюра звернувся до польського уряду дозволити існування Армії УНР на польських теренах, супроводжуючи це клопотання і досвідченими проханнями: щоб до українського війська не допускали полонених російських вояків; щоб не було порушено структурної організації української армії; щоб польська влада подбала про медичне обслуговування і харчування вояків; щоб старшинський склад одержав право військового пересування у межах Польщі і право безперешкодного виїзду за кордон за дипломатичними паспортами. Також С.Петлюра просив дозволити діяльність командної школи, створення скорочених курсів Генерального штабу і під-

старшинського виховалу, видання спеціальних газет для воєнків, заснування шкіл для неписьмених. Звичайно, польський уряд не міг дозволити все це у повному обсязі. Проте звернення С.Петлюри поклало початок виробленню умов перебування Армії УНР на території Польщі.

В результаті цих переговорів 2 грудня 1920 року військовим міністерством Польщі була видана інструкція, згідно з якою Армія УНР визнавалась як дружина і союзна. Польська адміністрація зобов'язувалася забезпечити нормальні умови життя українським воєнкам. Щоправда, такі умови так і не були створені. Воєнки УНР мали обмежену свободу пересування. Мешкали у трьох спеціальних таборах, всі знаходились поблизу населених пунктів Каліш, Шепіворно, Стришаківка. Основна маса старшинського складу жила у місті Чентехово. Загальна кількість армії УНР станом на січень 1921 року становила 17464 особи.

Грудень 1920 – січень 1921 року пройшли у роботі над облаштуванням побуту. Польська влада не виконувала своїх обіцянок щодо забезпечення нормального харчування, відтак воєнки нерідко потерпали від голоду, брали собі одягу і взуття. Проте і в цих умовах продовжувалась діяльність по зближенню з Польщею.

У січні 1921 року Рада міністрів УНР видала "Закон про Ряду Республіки", як тимчасовий найвищий орган владної влади. Польща не визнавала заперечення щодо таких політичних рішень уряду УНР. Чому? Радянська Росія змовікала з підписанням договору і Польща не відкидала можливості використати українську армію. Але 18 березня 1921 року цей договір було підписано і ставлення до Ряду Республіки з боку Польщі змінилось, як і загально до українців – політика стала жорсткіша. Стало зрозуміло, що варто покладатись тільки на власні сили. Дії по зміцненню безсідатності української армії стали пріоритетними. Надалі всі вимоги і положення видавались тисно.

29 квітня 1921 року з метою відновлення централізації керівництва Вища Військова Рада ухвалила "Закон про Вищу Вій-

ськове Управління в УНР* – всю владу зосереджував у своїх руках Голова Директорії і Головної Отаман військ УНР С.Петлюра. Здійснюється реорганізація армії, налагоджується зв'язок з військовими підрозділами армії УНР у Румунії, Болгарії, Туреччині, а головне – зі старшинами і кошаками, які залишилися у табу більшовиків для організації партизанського антеупія. Активнішою стає діяльність створеного ще впродовж січня 1921 року Партизансько-Повстанського Штабу, який підпорядковувався безпосередньо С.Петлюрі, як головному командуючому усіх українських регулярних і повстанських військ. На чолі штабу стояв генерал-хорунжий Ю.Поповник. Спочатку штаб перебував у м. Тарнові, а з кінця червня 1921 року – у Львові. Головним завданням цього штабу була підготовка і проведення збройного повстання у табу більшовиків.

2. Підготовка походу і ситуація в Україні у 1921 році

Одним з перших кроків було створення розвідувального центру "Евіденція-ІІ". До 1 червня 1921 року в Україну відправлялись з різними завданнями близько 200 старшин армії УНР. Вони налагоджували зв'язки з повстанськими групами. Наприкінці червня 1921 року з переїздом до Львова Партизансько-Повстанського Штабу, "Евіденція-ІІ" була перейменована і реорганізована у П-ІІ (інформаційний) відділ штабу.

Територію України з метою кращої організації повстанського руху поділили на чотири Повстанські фронти. Згодом їх реорганізували у 5 Повстанських груп і 22 Повстанських райони, налагоджено було координацію дій між ними. На території кожного краю було створено відповідно Північний повстанський фронт, реорганізований невдовзі у Другу Повстанську групу, яку очолює підполковник Ю.Мордалевич. Важливим координаційним центром став Всеукраїнський Центральний Повстанський Комітет, створений сесією у Києві на чолі з полковником І.Чепілом. До цього Комітету входив і талановитий поет Григорій Чувпачка (у 1930-ті роки репресований). Комітет підтримував постійний зв'язок з Партизансько-Повстанським штабом. Разом вони координували діяльність повстанських загонів. На території Житомирщини діяли загони, які підпорядковувались загальному командувачу другої повстанської групи Ю.Мордалевичу. Це загони під командуванням отаманів Струка (Радомишльський повіт), Лисині (Короستень і навколишні села), Бабича (Попільня, Паволоч, Верхівня).

На початку літа 1921 року партизансько-повстанський рух був дуже потужний і охоплював усю територію України. Саме тоді склались найсприятливіші умови для походу: селянство,

розчаровані більшовицькою владою, розгнівані примусовим вилученням усіх продовольчих запасів і жорстокістю червоного терору, масово йшли у повстанські загони. На жаль, початок виступу було перенесено на пізніший час. Головна причина – нестача зброї, набоїв. А тим часом протягом літа 1921 року РСЧА (робітничо-селянська Червона Армія) завдала відлупцюючого удару повстанським загонам в Україні. Частину повстанців звабили амністією. У селені реквізували увесь вроджай – вони були приречені на голодну смерть. Розгорнувся так званий терор голодом. Разом з тим це унеможливило надати допомогу предводительством повстанським загонам. Але відквитатися від походу в Україну воїни армії УНР не бажали – метою свого життя вони вважали визволення України.

Підготовка до походу провадилась в умовах, коли польська влада згідно з умовами Радського договору, підписаного з Радянською Росією, не повинна була допускати існування військових формувань, налаштованих проти Червоної Армії. Разом з тим, С.Петлюра звертався до полки з проханням допомогти озброєнням. 12 жовтня 1921 року польська сторона дала все-таки невелику партію зброї (додравада, застарілих зброяків). Поблизу польсько-радянського кордону алаштувалися таємні сковнища зброї і набоїв. 23 жовтня 1921 року Головною Отаманом військ УНР С.Петлюра призначив генерал-хорунжого Ю.Тютюнника командиром усіма повстанськими силами в Україні, а начальником Генерального штабу Повстанської Армії УНР – полковника Ю.Отшаритайча. Командиром Другої Повстанської Групи після Ю.Мордаловича став підполковник Ступницький.

У другій половині жовтня 1921 року з таборів для інтерніованих вешелними групами перевезли (нібито на роботу) у волинські ліси близько 1200 воєнків. Вони зосередились у районі Рівне – Костопіль. 24 жовтня 1921 року Ю.Тютюнник надіслав командиром повстанських груп наказ оголосити по своїм підрозділам про початок загального повстання. Головний лікар Армії УНР О.Пайтос мав організувати мобільний польовий шпиталь.

3. Стратегічний план походу та його здійснення

Наступ планувався у трьох напрямках. Першою мала виступити Бессарабська (Південна) повстанська група під командуванням генерала А.Гулого у напрямку Тирасполь – Одеса, потім з'єднатися з воюючим отаманом Заболотного і підняти ескадрон півдня України на повстання. Подільська і Волинська Повстанські Групи, розпочавши кожні свій рейд нарізно, потім повинні були з'єднатися і одним ударом захопити Київ.

Подільську Повстанську Групу очолював підполковник М.Палій (Сидоретський). Вона складалась із козаків і старшин Київської дивізії і налічувала 325 воїнів. 25 жовтня у Чорткові вона була озброєна – на всіх видали 200 рушниць і тисячу набоїв до них, а також в'язь кулеметів. Розраховували, що зброєю добудуть у боях. Волинську Повстанську Групу очолював підполковник Ступницький. Її склад становили 216 старшин і 663 козаків. Вони одержали 430 рушниць і 74 тисячі набоїв до них, 34 кулемети зі стрічками до них, 300 шабел і 150 списів, 150 пірочкаїтових паличок, 600 гранат. Отже, основною ударною силою була Волинська Група, інші дві мали наважиться на себе значну частину Червоної Армії. Як бачимо, зброї на всіх не вистачало. Ще гірша ситуація була з одягом і взуттям. Ю.Тютюнник у звірті С.Петлюрі писав: *"Окремо треба сказати про стан одягу і одягу старшин і козаків, що вирушають на повстання. Взуття: 35 відсотків цілком розбитих (боси), а решта козаків у дуже кепському одязі. Одяг: 30 відсотків без мислелів, одяг решти – старий і помертий. Щоб якимсь чином з цього сформувати, для босих були закуплені ланкові чоботи"*.

Рано-вранці 26 жовтня 1921 року Подільська Повстанська

Група розпочала свій рейд. Згідно з планом, вона мала орієнтовно 10 листопада з'єднатися з Волинською групою в районі Житомир – Коростень – Тетерів.

Волинська Повстанська Група розпочала наступ, перетнувши кордон 4 листопада 1921 року біля села Нетребин. Далі її шлях проліг через села Лопатівка, Слобода Лопатині, Андріївка, Жубровечі, Піски. У Жубровечях було завдано поразки загону червоноармійців, повстанці розбили склади, де зберігався реквізований хліб і роздали його селянам. На нараді у Пісках було вирішено захопити важливу залізничну вузлову – Коростень. Наступ на місто здійснювався з двох сторін. З північного боку наступав Ю.Поліщук, а з південного – Ступницький. 7 листопада вдалося зайняти залізничну станцію, а згодом оволодіти і центром міста. З командирів Коростенської Надтирчавської комісії (ЧК) були виключені політв'язні в'язні, захоплені також склад зброї. Аж тут прибула підмога більшовицьким військам – дві тисячі червоноармійців з Києва і воєнки зі Школи Червоних командирів з Житомира. Волинська група вимушена була залишити Коростень і рухатися вглиб української території через села Васильовичі, Дідковичі, Обаводи, далі – на Пилипівичі та Чайківку. Тут їх наздогнав кішка дивізії Г.Котельського. Атаку котельців Волинська група відбила.

Незважаючи на негнук ворога і велику кількість поранилих і обморожених (41 – іззовсім відмороженими ногами, 57 – важкопоранених і 154 – легкопоранених), вони проривають вперед. Великою задоволю був також глибокий сніг, який значно сповільнював рух. Неповдалі Геродська, біля села Войташівка, різко повертають на північ. Мета – з'єднатися з Подільською групою, як планувалося, поблизу Радоминь. Але там її вже не було – Волинська група заціпилися. Вирішили повертатися на територію Пolesься. Але 40-кілометровий марш, здійснений у таких важких умовах, підірвав сили бійців. Їх наздогнали вояки і оточили. Біля села Малі Мниськи 17 листопада 1921 року відбувся останній бій – 250 воїнів загинуло, 443 потрапило в полон. Було

захоплено весь об'єкт і документи Повстанської армії УНР. Штабу Волинської групи та частині повстанців (загалом 109 осіб) вдалося вирватися з оточення. В ніч на 20 листопада вони перейшли радянсько-польський кордон.

Про долю полонених українських воїнів оповідає офіційний звіт "Сборник приказов войскам Киевского округа". Виправдовуючись за те, що Повстанська Армія пройшла так далеко вглиб від польського кордону, черкісти пишали, що у цей час "было брошено все силы, не исключая и частей Красной Армии, на то-гдашней фронт" (читай: на реванцію хліба в українських селян).

Члени "надзвичайної комісії" то катуваннями і погрозами, то уловистими обіцянками намагалися стикнути українських воїнів та старшин до армії. Однак їм це вийшло бути марним. Редовий вояк козацької Шостої Сімової Стрільцької Дивізії, що відлучився під Замостям, казав у вічі черкістам: *"Ми знаємо, що нас чекає і ми не боїмося смерті, але до нас слухати не відemo"*.

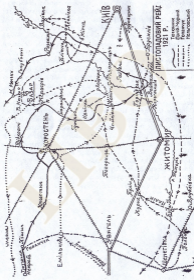
Вигоріться всі засоби впливу, як виступалося в промові про бій на річці Зетидан: *"красноармейская планерка постановила: лететь в часть 359 человек, как должным, активным преступником – рассудимся"*. Наклеїли плакати: *"командующий войсками округа Яков, член политсовета округа Замосцкий, нач. Штаба округа Пауль"*.

Учасники Другого Зимового походу вмерли зі словами національного гімну на вустах. Начальник штабу УПА Юрко Отмарштайн доповідав С.Петлюрі: *"Рейд цей фактично довів, що попередня робота ППШтабу не була роботою тільки кам'янецькою, що в хвилю, коли того вимагали обставини, ППШтаб сам вийшов і вийде для активної, бойової, а не кам'янецької армії... що полія українська не примириться з московською ситуацією, продовжить і буде продовжувати свою вільну боротьбу"*.

Розстрілювали їх упродовж кількох днів – 20, 21, 22 листо-

пада 1921 р. Розстріл 359 полонених воїнів набув неабиякого резонансу. З цього приводу Х.Раковський отримав депешу від Повпреда О.Шумського з Варшави: "Зараз отримано протестами п'ятихрестів за справою розбитої банди Тютюнника... Вважаю, оскільки воєни не були розстріляні з моменту розгрому банди, треба судити їх, як українських громадян за законами проти державної влади робітників і селян України судом Раднаблизівської і зробити з цього повною політичний процес. Нам і четвертирцями цей набіг розбудований у всій Європі своїм же американським пресі і засіб ліквідації цього наваду, примітивний кайт-каки моварниками, справляє неможливе для нас враження".

Відтак друга і остання спроба підірвати більшовицький режим в Україні закінчилась невдахою. Аналізуючи результати 2-го Зимового походу Повстанської Армії УНР, слід підкреслити, що його проведення не було належним чином підготовлено. Більше того, ППШ не врахував всіх обставин з військової точки зору. Цей рейд не приніс, та і не міг принести результату, на який розраховувало командування штабу, – на загальне повстання в Україні. Це був скоріше корис безнадії і відчутно, який став завершальним етапом українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Проте це не применшує героїзму учасників походу, які йшли на вірну смерть, використовуючи останню, хоча й малу можливість відстояти право життя в незалежній українській державі.

ЛИСЬЧИВСЬКИЙ РАЙОН
1921 Р.

- Територія
- (Лисичівський канал)
- Канали
- Канали
- Канали

4. Вшанування пам'яті про героїв

За часів радянської влади згадувати про героїв II Зимового походу було заборонено. Спогади про них намагалися витримати з народної пам'яті, занедбавши їхні могили, а також сформувавши неврівноважену оцінку прагнень героїв, об'язуючи їх буржуазними націоналістами, ворогами радянського ладу. Репресії 1950-х років вчинили тим, хто зберігав пам'ять про жертвону смерть учасників повстанського рейду, різним чином публічно це завідуючи.

У листопаді 1941 року Центральної Провід ОУН, зокрема і наш земляк Олег Ольжич, став ініціатором вшанування пам'яті героїв II Зимового походу. На могилах розстріляних працювало багато людей. І звучали над гробницею, яка схиляла у скорботній задумі голову, сумні слова Олега Ольжича:

Поляду серпень! Чека Звіддаль.

Не місце страши – триумфальна брама.

Тепер вже піде у асмань далє

Не все твоїм шлах когнута й премо.

Німецько-фашистські окупанти були вкочені, що велика кількість людей пам'ятає про подвиг борців за незалежну Україну, а здійснення цього вони не бажали допустити. Тому багато тих, хто вшановував у Базарі пам'ять загиблих героїв, було розстріляно. Фашисти проводять у листопаді масові арешти українців, на яких впаля підозра в приналежності до ОУН чи навіть за особисте вираження державницьких поглядів. Так, наприкінці листопада 1941 року на території Волинського інспекторату заарештовано 721 українця. Серед них – провідника інспекторату

Вояця, керівника Житомирської екіпівки Оршанка (він був розстріляний разом з дружиною 30 листопада 1941 року), розстріляно члена ОУН Сурмава разом з 16-ма його товаришами з Радомишля, десятки інших членів ОУН. Але хрести на могилах і самі поховання фашисти не знімали.

По завершенні війни, коли відновилася радянська влада, могили одразу були розкопані, а хрести порубані. Але все рівно тутешні люди пам'ятали місця поховань і зберігали високі спогади про героїв.

Перебудова, започаткована тодішнім Генеральним секретарем КПРС М.С.Горбачовим, супроводжувалась такими позитивними змінами, як гласність, демократизація. Відкриваються трагічні сторінки нашої історії, повертається із забуття імена видатних людей, дії або особи яких не збігалися з ідеологічною лінією політики комуністичного радянського керівництва. З'явилася надія, що і учасників II Зимового походу влада визнає як героїв, і віддасть їм належну пам'ять. У 1990 році керівники новостворених обласних організацій Народного Руху України (С.К.Васильчук) та Української Гельсінкської Спілки (В.Є.Колосівський) вирішили відзначити пам'ять учасників терорного походу. З цією метою вони подали заявку до Базарської сільської ради Народницького району про проведення 25 листопада мітингу-реквієму на місці поховання розстріляних воєнків. Була одержана згода на це, а також і на вшанування могили. Частиною з них потрібно було ще віднайти. У цьому допомогли місцеві мешканці – Анатолій Ковопліїв, Павло Єсінчук, Ганна Лабенок та інші. Поховані були воєнки у різних місцях, адже розстрілювали їх протягом кількох днів. Могили знаходились біля сіл Малі Миськи, Звідрать, Бєлар.

Вити участь у мітингу-реквіємі виявили бажаючі багато людей не тільки з Житомира, а й з містечок нашої області, а також з Рівного, Тернополья, Києва. Проте тодішня влада була налаштована різко негативно щодо такої ініціативи національно свідомих особистостей, і зробила все, щоб цей мітинг не відбу-

всє. Було навіть побито комуністичного політ'язни Василя Овсієв-ка, завдали тиску і С.К.Васильчук, В.М.Дехтєвський, В.Є.Колосівський.

В 1991 році була здійснена друга спроба вшанувати пам'ять героїв у річницю їхньої загибелі. С.К.Васильчук звернувся до голови Бердичівської організації Народного Руху Павла Перелєрія, інженера місцевого заводу "Прогрес", щоб він тиском виготовив металеву плитку з викарбуваннями на нїй іменами загиблих героїв. Зверху було викарбувано тїсуб і напис "Слава Україні! Героям слава!". Ще до дня урочистого вшанування борців за вільну Україну ця плитка була встановлена на бетонну тумбу, а на могилках поставлені хрести. Цього року ставлення влади було вже іншим: все-таки проголошено незалежність України і жуєл буржуазного націоналізму, яким велили одурманених радянською пропагандою людей, поступово відводили у минуле. На мітинг прибуло багато громадян з Житомира (переважно члени Народного Руху), Києва, Львова, Равного і навіть представники української діаспори – з Англії, США, Канади, а тому числі і колишні воєни ОУН – УПА. У наступні роки житомирські рухівці вшановували могилу загиблих.

26 серпня 2000 року на місці поховання у Базарі було відкрито меморіал. Композиція структурно складається з пілонів, які утворюють немале брамо (здавалось слова О.Ольжича "це місце страли – триумфальна брама"). Пілони виготовлені з позірованого габро, на пілонах викарбувано прїзвища учасників походу. Над пілонами – купол, акритий пластима нержавіючої сталі, яка, в свою чергу, акрита широкієм, на куполі – хрест висотою 1,5 метра. Автор проєкту меморіалу – відомий архітектор Олександр Романович Борис, голова правління Житомирської організації Національної Спїлки архітекторів України. А вошта на виготовлення і встановлення зібрало товариство колишніх воєнів ОУН – УПА у Велиобританії за ініціативи та безпосередньої участі голови цього товариства, майора, доктора Святослава Фостула.

17
Житомирська міська
загальна міська рада
Іванівка, № 101/1145

11 жовтня 2001 року над дезахованим останкам 46 воїнів, які загинули у бою біля села Звідаль 17 листопада 1921 року, було насипано курган, на вершині якого встановлено гранітний хрест з полірованого лабрадориту висотою 4,5 м.

У 2004 році після трагедії під Львовом, коли у автокатастрофі загинув Святослав Фостун, на знак великої пошани за організацію і створення цього меморіального комплексу було встановлено пам'ятний пілон з посвяченою написом справжньому патріоту української землі.

Додаток

Список загиблих учасників II Зимового походу – уродженців нашого краю

- Грих Митрофан Васильович, 1868 р.н. Народні Окружного повіту
- Жуков Микола Якович, 1889 р.н. Житомир
- Светленко Данило Григорович, 1897 р.н. с. Дубин Радомивльського повіту
- Усенко Віталій Вікентійович, 1887 р.н. Житомир
- Слободянюк Павло Степанович, 1896 р.н. с. Андриївка Бердичівського повіту
- Мердлашевський Алєксій Абрамович, 1895 р.н. Бердичівський повіт
- Копицюк Леонтій Іванович, 1899 р.н. Окружний повіт
- Білевицький Броніслав Францевич, 1895 р.н. с. Писодиря, Новоград-Великого повіту
- Якович Стефан Максимович, 1897 р.н. Радомивльський повіт
- Онофрійчук Герасим Семенович, 1888 р.н. Бердичівський повіт
- Примачук Зохар Ілліч, 1899 р.н. с. Полісся Окружного повіту
- Мокрицький Діонісій Іванович, 1900 р.н. Черняхівська волость Бердичівського повіту

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Богун-Попівська І. Той буревійний 1920-й в Дніві. 1994. – № 1.
2. Каваль Р. М., Рог В. О., Стегній П. П. Рейд у вічність. – К.: Видавництво "Докор", 2001.
3. Коган Л. Г. Між моголом і козаком / Новоград-Волинський у 1917-1921 рр. / Житомирщина: кризь прями століть. Науковий збірник. – Житомир, 1997.
4. Макрицький Г. "Слухай голос вірних синів" / "Інформ-інтерес" – Житомир. – №32. – 2000.
5. Макрицький Г. Меморіал героям України / "Інформ-інтерес" – Житомир. – №34/35. – 2000.
6. Рубльов С., Рент О. П. Українські національні змагання 1917-1921 рр. – К., 2000.
7. Срібник І. В. Обставрина, але нескорена. - Київ – Філадельфія, 1997.
8. Дациш В. В. Олег Ольжич – мислитель і поет // Житомир – 1120. / Наук. зб. "Велика Воля". – Т. 31. - Житомир, 2004.
9. Махорін Г. Л. У роки Української революції та боротьби за незалежність (1917 – 1921 р.) / Житомирщина: (Історичний нарис). — 2003.

Житомирська обласна державна адміністрація
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Обласна організація товариства "Воляні"

Історико-красномічне видавництво

Махорін Геннадій Леонідович

Життя – за свободу України
*До 84-річчя з часу виступів полій Другого Зимового
походу українськими військами на Житомирщині*

Редактор	Георгій Махоридий
Головний редактор	Григор Олександр
Комп'ютерна набір	Світлана Жигало
Комп'ютерна верстка	Георгій Махоридий
Дизайн	Георгій Махоридий

Видавництво історико-красномічне приватним видавництвом "Воляні", що спеціалізується на виданні краєзнавчої і суспільногромадської літератури, праць з історії промислових підприємств і галузей економіки, актуальних досліджень, книг для шкільного читання, прізвищів і довідників.
Для таких видань – швидко з'являється.

Телефон/факс видавництва (041-2) 42-00-06

Електронна адреса краєзнавчого видавництва "Воляні" в "Інтернеті": volyni@ukr.net

Сайт цього видавництва № 24766979 від 08.10.97.

ПП "Видавництво "Воляні".

Адреса офісу: Житомир-14, вул. Мала Бердичівська, 17-а

Фармацевтичний завод № 147500, вул. Мала Бердичівська, 17-а/б, м. Житомир, 10-а.
Фабрика "Текс (Текс-Воляні)", вул. Мала Бердичівська-10, м. Житомир, 10-а/б.
Банк об'єкту № 11100, Південно-західний вул. № 11100, Житомирський район № 11100.

Надруковано з типовою поліграфічною системою автоматизації
в ДД "Форт", м. Житомир, 10-а
вул. Мала Бердичівська, 17-а, Житомир, 10-а/б